

Психологічний супровід розвитку творчих здібностей молодших школярів

У статті обговорюються теоретичні аспекти здібностей молодших школярів їх види, діагностика та результати дослідження творчих й інтелектуальних здібностей учнів. Проведено порівняння результатів творчості та інтелекту. Надано поради батькам та вчителям щодо обдарованих дітей. У дослідженні використані методики, які дозволяють ефективно дослідити творчість, рівень інтелекту молодших школярів, а саме: «Методика дослідження творчого компонента» (автор методики П. Торренс – «Закінч малюнок», методика визначення рівня розумового розвитку Е.Ф.Замбацявичене, визначення рівня уяви О.М. Дяченко, визначення пізнавальних здібностей та пізнавальної активності.

Ключові слова: здібності, творчість, обдарованість, інтелект.

В статье обсуждаются теоретические аспекты способностей младших школьников, их виды, диагностика и результаты исследования творческих и интеллектуальных способностей учащихся. Проведено сравнение результатов творчества и интеллекта. Предоставлено советы родителям и учителям по одаренным детям. В исследовании использованы методики, которые разрешают эффективно исследовать творчество, уровень интеллекта младших школьников, а именно: методика исследования творческого компонента (П.Торренс), методика изучения уровня умственного развития (Э.Ф. Замбацявичене), изучение уровня воображения (О.М.Дьяченко), изучение познавательных способностей и познавательной активности.

Ключевые слова: способности, творчество, одаренность, интеллект.

Постановка проблеми. В реальних життєвих умовах в «поле зору» потрапляють лише ті здібні діти, які вже змогли в чомусь себе проявити, в деякій мірі реалізувати, актуалізувати свої природні можливості. Діти, для яких життєві соціокультурні умови склались несприятливо, сьогодні мають досить низькі можливості реалізації життєвої активності, і це є не правильним. Від того, як будуть розвиватись здібності в молодших школярів залежить їх подальше життя, це ніби основа, фундамент, який закладається в ранньому дитинстві. І якщо ця основа буде хиткою, то що можна говорити про подальший її розвиток.

Отже, розвиток здібностей молодших школярів ще повністю не досліджений, що робить актуальним дане дослідження.

Дослідженням даного питання займалось багато вітчизняних (Л.Богоявленська, О.Лук, О.Матюшкін, В.Моляко, Я.Пономарьов, Я.Шубінський та ін.) та зарубіжних (Ф.Баррон, А.Біне, Д.Гілфорд, А.Маслоу, К.Роджерс, Ч.Спірмен, Д.Томсон та ін.) вчених. Дослідниками вивчалися різні аспекти проблеми здібностей: їх природа, компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування. Більшість з цих питань все ж залишається дискусійними, що свідчить про складність та багатозначність досліджуваної проблеми.

Здібності – це те, що не зводиться до знань, умінь і навичок, але пояснює (забезпечує) їх швидке набуття, закріплення й ефективне використання на практиці [1].

Здібності людей поділяють на види за змістом і характером діяльності, в якій вони виявляються. Розрізняють загальні та спеціальні здібності.

Загальними називають здібності людини, що тією чи іншою мірою виявляються у всіх видах її діяльності. Загальні здібності забезпечують відносну легкість і продуктивність у засвоєнні знань та виконанні різних видів діяльності.

Такими є здібності до навчання, загальні розумові здібності людини, її здібності до праці. Вони спираються на загальні вміння, необхідні в кожній галузі діяльності, зокрема такі, як вміння усвідомлювати завдання, планувати й організовувати їх виконання, використовуючи наявні в досвіді людини засоби, розкривати зв'язки тих речей, яких стосується діяльність, оволодівати новими прийомами роботи, переборювати труднощі на шляху до мети.

Спеціальні здібності визначено тими об'єктивними вимогами, які ставить перед людиною певна галузь виробництва, культури, мистецтва тощо. Кожна спеціальна здібність є синтезом певних властивостей особистості, що формують її готовність до активної та продуктивної діяльності. Здібності не тільки виявляються, а й формуються в діяльності. [2]

Щодо дитячої обдарованості, то виділяють наступні види:

1. *Інтелектуальний тип обдарованості*. Саме цих учнів учителі називають «розумними», кмітливими, «світлими головами» й «надією школи». Ці школярі, як правило, мають глибокі знання, самостійно їх здобувають – самі читають складну літературу, навіть можуть критично поставитися до певних джерел. Учні цього типу обдарованості точно й глибоко аналізують навчальний матеріал, нерідко схильні до філософського осмислення матеріалу. Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють

їм з легкістю засвоювати різні предмети, однак різне ставлення цих учнів до шкільних предметів і, відповідно, вчителів призводить до того, що з одних предметів їхні результати блискучі, а з інших – ні.

2. Академічний тип обдарованості. Для цього типу обдарованості теж характерний досить високий інтелект, однак на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього типу обдарованості насамперед уміють добре засвоювати матеріал, тобто навчатися. Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання легким, приємним. Медалісти – учні, яких називають гордістю школи, найчастіше належать саме до цього типу обдарованості. Академічно обдаровані учні – це завжди генії навчання, це професіонали шкільної (а потім і студентської) праці, чудові майстри швидкого та якісного засвоєння.

3. Художній тип. Цей вид обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музиці, танці, живописі, скульптурі, сценічній діяльності.

4. Креативний тип. Головна особливість цього типу обдарованості виявляється в нестандартності мислення, в особливому, часто несхожому на інші, погляді на світ. Цей тип обдарованості дуже складно виявити в шкільній практиці, тому що стандартні шкільні програми не дають можливості цим дітям виявити себе.

Для того щоб побачити справжні творчі здібності цих дітей, їм потрібно пропонувати особливу діяльність, яка передбачає вияв їхньої самобутності, незвичайного бачення світу, – нестандартні теми творів, особливі творчі завдання чи дослідницькі проекти.

5. Лідерська, або соціальна обдарованість («організаторські здібності»). Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання, в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подотатися іншим людям. Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх люблять. Є лідери дії – вони вмiють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою.

6. *Психомоторна, або спортивна обдарованість.* Популярна думка про занижені розумові здібності у спортсменів є необґрунтованою. Численні дослідження засвідчили, що у видатних спортсменів значно вищі від середніх інтелектуальні можливості – це стосується навіть таких, здавалося б, далеких від інтелекту видів спорту, як важка атлетика та футбол. Невипадково багато видатних спортсменів, залишивши спорт, стають письменниками (Юрій Власов), вдалими бізнесменами (Пеле), і талановитими педагогами (І.Родніна).[1]

Діагностичне дослідження проводилась на базі Новодавидківської ЗОШ I-III ступенів. На етапі констатувальної частини дослідження, було охоплено 30 дітей молодшого шкільного віку, зокрема третьокласників. Для проведення психодіагностики нами було використано пакет взаємодоповнювальних методик, а саме:

- Методика дослідження творчого компонента (автор методики П. Торренс) «Домалюй малюнок». Цей тест є другим субтест фігурної батареї тестів творчого мислення Торренса і призначений для виявлення творчих здібностей дітей. Відповіді на всі завдання даються у вигляді малюнків і підписів до них. За допомогою цієї методики можна визначити: «швидкість», «гнучкість», «оригінальність», «розробленість».

- Інтелектуального компонента (Методика визначення рівня розумового розвитку дітей молодшого шкільного віку). Тест складається із чотирьох субтестів, що включають у себе вербальні завдання.]

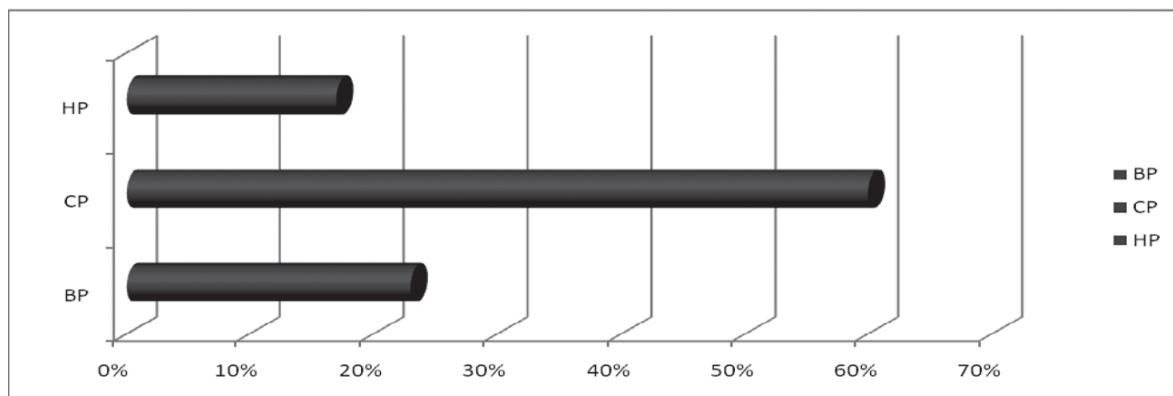
- Визначення рівня уяви (автор методики О.М. Дяченко).

Як матеріал використовується один комплект карток (із двох пропонуєваних), на кожній з яких намальована одна фігурка невизначеної форми. Усього в кожному наборі по 10 карток. [4]

- Визначення пізнавальних здібностей та пізнавальної активності. За допомогою даної методики можна визначити: «Розмаїття інтересів», «Незалежність», «Гнучкість», «Пристосування», «Наполегливість», «Допитливість», «Відомості про сімейне оточення». Проведене емпіричне дослідження рівня розвитку здібностей молодших школярів дозволяє зробити наступні висновки. [3]

Вивчення творчої обдарованості, методика Торренса «Домалюй малюнок» (див. рисунок 1).

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що рівень розвитку творчості у дітей, які брали участь у дослідженні, достатній. 23% мають високий рівень розвитку, 60% – середній рівень і тільки 17% мають низький рівень розвитку.

BP – 23 %, CP – 60%, HP – 17 %

Рис. 1. Рівні розвитку творчості за методикою Торренса

Це дозволяє зробити висновок, що більшість досліджуваних учнів має середній рівень розвитку творчих здібностей. Але є і такі учні, у яких досить низький рівень розвитку творчості (2 хлопчики та 2 дівчинки), що потребує подальшої роботи психолога з цими учнями та їхніми батьками.

Визначення рівня розумового розвитку молодших школярів.

Для початку проведемо узагальнений аналіз даних. Аналіз результатів проводився по 4-х рівнях: 4-й рівень (найвищий) 30% учнів, 3-й рівень – 37%, 2-й рівень 13%, 1-й рівень (найнижчий) – 20%. Це може свідчити про те, що за умови спеціально організованих занять як на уроках, так і в позаурочний час, число дітей з високим рівнем розвитку здібностей може збільшитись.

Рівні успішності:

4 рівень – 9 учнів (30%) – найвищий;

3 рівень – 11 учнів (37%) – вищий середнього;

2 рівень – 4 учнів (13%) – середній;

1 рівень – 6 учнів (20%) – найнижчий.

Дані рівні можна побачити на діаграмі (див. рис. 2).

З даних результатів ми бачимо, що 4-3 рівні (вищі)– 67% учнів переважають над 1-2 (нижчі) рівнями – 33%, і це свідчить про те, що у більшості класу переважає високий рівень інтелектуального розвитку.

Шість учнів (3 хлопчика та 3 дівчинки) показали досить низькі результати, що може несприятливо позначитись на їх подальшому інтелектуальному розвитку. За умови корекційного розвитку, спеціально організованих занять як на уроках, так і в позаурочний час можна збільшити їхній інтелектуальний розвиток.

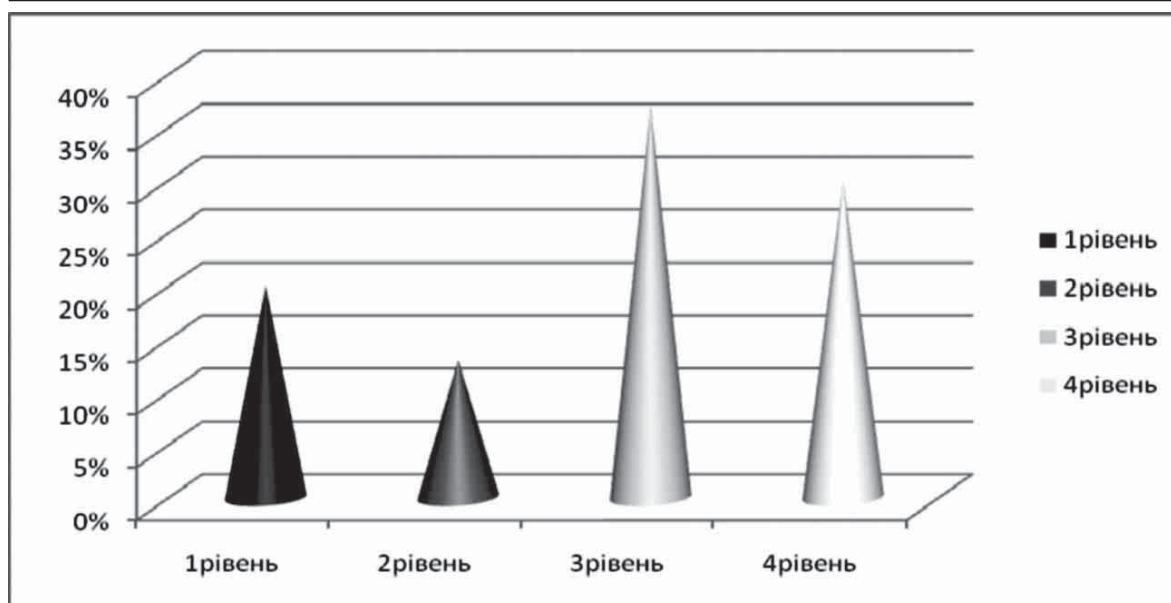

Рис. 2. Рівні успішності розумового розвитку

Рівні розвитку уяви ми відобразили за допомогою діаграми (див. рис. 3).

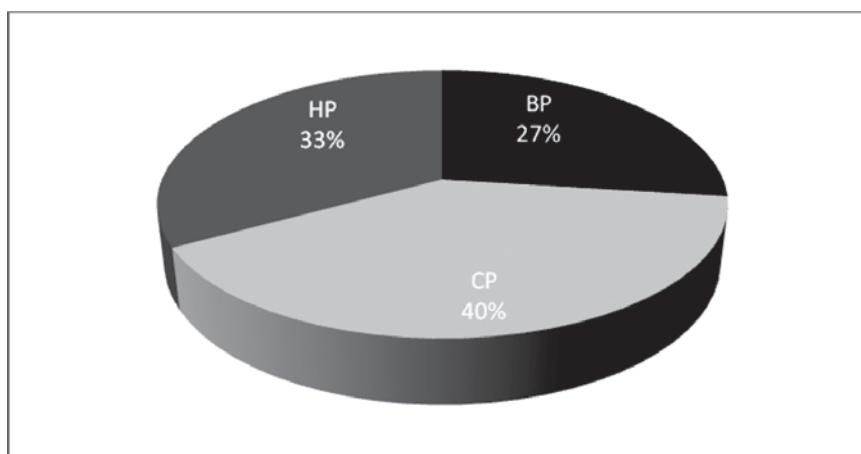

Рис. 3. Рівні розвитку уяви

З нашого дослідження були отримані наступні результати:

HP (низький рівень) – 9 учнів (33%) «5хл – 4 дів.»

SP(середній рівень) – 12 учнів (40%) «5хл. – 7 дів.»

BP (високий рівень) – 9 учнів (27%) «6 хл. – 3 дів.»

З цих результатів ми бачимо, що у більшості учнів переважає середній рівень, що свідчить про досить низький рівень уяви учнів, який навіть не відповідає даній віковій нормі. Причин може бути багато, одні з найпоширеніших: не читання книг, відсутність позаурочного малювання, низька кількість ігор і майже весь час сидіння за комп'ютером, що робить з дітей роботів. Та-

кож можна побачити, що у хлопчиків переважає високий рівень (6 хл. – Здів.). Також є 9 учнів, у яких спостерігається низький рівень розвитку уяви. Батькам даних учнів потрібно надати рекомендації щодо стимулювання дітей до читання книг, які призводять до інтенсивного розвитку уяви.

Тест на визначення пізнавальних здібностей та пізнавальної активності у молодших школярів.

Дані результати можна побачити за допомогою діаграми (див. рис.4)

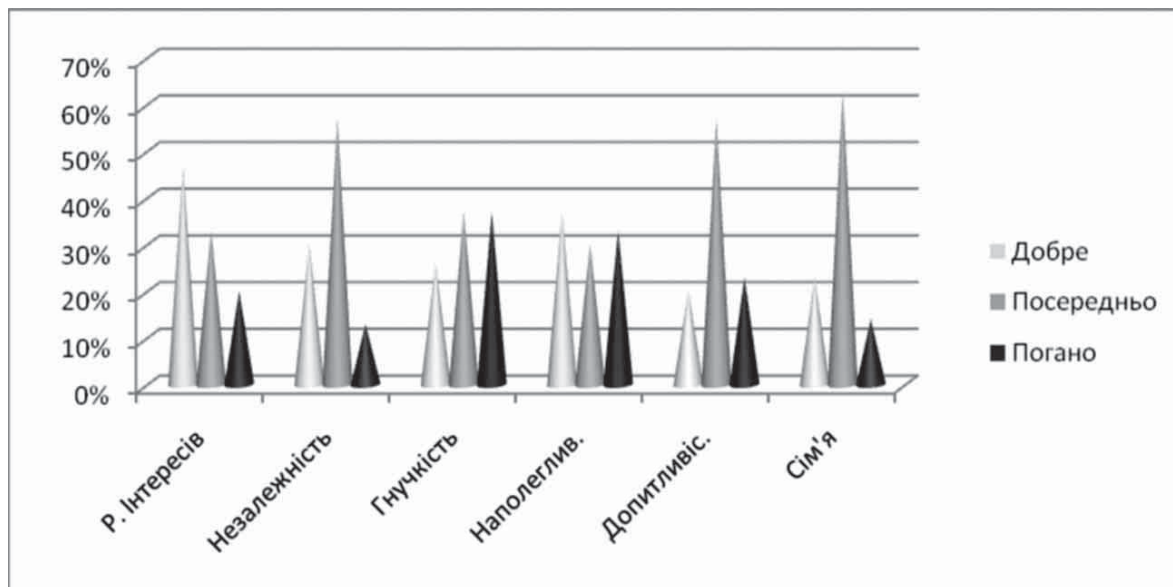

Рис. 4. Результати пізнавальних здібностей та пізнавальної активності молодших школярів

З нашого дослідження можна зробити наступні висновки:

- різноманіття інтересів є високим;
- вони досить наполегливі, але є 9 учнів, в яких показники є низькими, що є негативним чинником і потребує подальшої психологічної допомоги як зі сторони психолога, педагога, так і батьків;

- переважає середній рівень розвитку незалежності інтересів. Це не можемо вважати негативним показником, оскільки в даний віковий період незалежність інтересів ще лише починає формуватись;

- гнучкість – нижчий середнього рівня, в 11 учнів переважає низький рівень розвитку, що потребує консультації з учителями та батьками;

- допитливість є середньою, переважає середній рівень. Є 7 учнів з низьким рівнем, що потребують корекції, оскільки допитливість в даному віці повинна бути високою;

– ступінь сприятливого впливу сімейного оточення для розвитку творчих здібностей середній, більшість учнів показали середні показники, 7 учнів показали низькі показники, що є негативним чинником, оскільки саме сім'я є основою, фундаментом, базою подальшого розвитку і формування особистості кожної дитини. Розвиток здібностей молодших школярів можливий лише за умови сприятливого сімейного оточення.

Для більш наочного сприйняття подамо результати порівняння інтелекту і творчості (див. таб. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівня розумового розвитку та творчості

Обробка результатів	Інтелект	Творчість
Мода	85%	100%
Медіана	70%	80%
Середнє арифметичне	64%	81%

З даних результатів можна побачити, що мода переважає над показниками творчості (100%), ніж над інтелект (85%). Показники медіани показують, що творчість становить 80%, а інтелект – 70%. З середнього арифметичного ми бачимо, що знову таки творчість (81%) краще розвинена, ніж інтелект (64%).

Порівняльний аналіз можна побачити за допомогою діаграми (див. рис. 5).

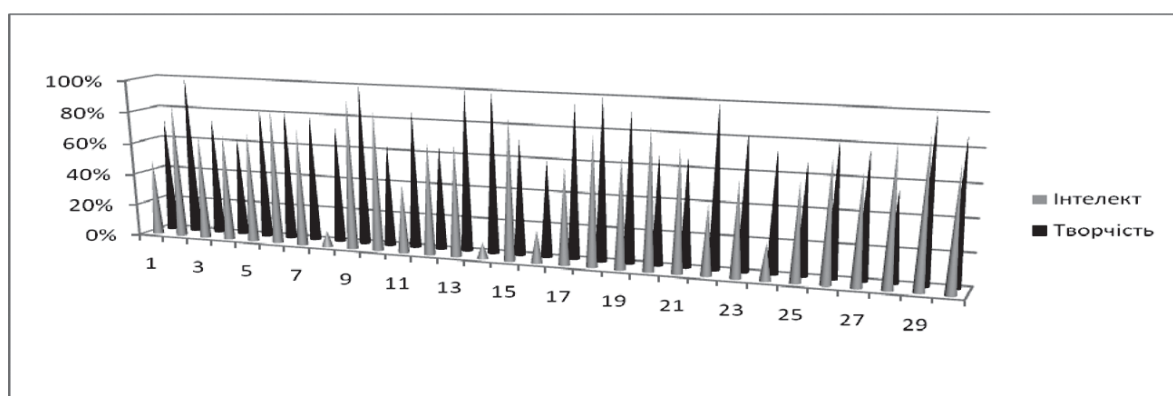

Рис. 5. Порівняльний аналіз рівнів інтелекту та творчості

З шашого дослідження можна зробити наступні **висновки**:

- що чотири учні (дві дівчинки та два хлопчика) показали високі результати по творчості і низькі результати по інтелекту;
- високий інтелект не завжди є запорукою високої творчості, і навпаки, висока творчість не є запорукою високого інтелекту.

Більшість дослідників вважають, що інтелект і творчість завжди взаємопов'язані, але в житті спостерігаються випадки, що ті учні, які в школі отримували низькі результати, в майбутньому гарно проявили себе в творчості (музика, живопис, танці та ін.) і здобули успіх, повагу, славу з боку оточуючих.

Тобто бувають випадки, коли дитина з низьким рівнем знань має великі успіхи у творчості, це потрібно враховувати як вчителям так і батькам, і, в свою чергу, стимулювати та розвивати здібності дитини.

Процес соціалізації здібних учнів має бути зорієнтований, перш за все, на створення сприятливих можливостей для самовдосконалення, самореалізації, розвитку соціальної особистості та на створення повноцінного, гуманного середовища, де здійснюється інтелектуальне і творче спілкування цих обдарованих дітей.

Здібності – риси психіки, які розвиваються упродовж життя і які визначають можливість досягнення людиною вищих від середніх результатів в одному або кількох видах діяльності. [5]

Специфіка дитячої обдарованості відрізняється від дорослої. Деякі психічні особливості, які якісно відрізняють дитину від дорослого, безпосередньо відбиваються на дитячих здібностях. Дітям властива надзвичайна чутливість до образних вражень, багатство уяви, що проявляється, зокрема, у творчих іграх, невгамовна допитливість. Обдарованість дитини – умовна характеристика, що не є показником її подальших досягнень, якщо не проводити спеціальну роботу з її розвитку.

Результати дослідження показали, що кількість дітей із середнім рівнем розвитку здібностей переважає над кількістю обдарованих дітей. Але це не означає, що обдаровані діти – це діти, описані в науковій літературі, і вони не існують в реальності, це лише ще раз доводить, що обдарованих дітей небагато. Включаючи учнів у різноманітні форми роботи, різні за складністю і напрямками, ми дійшли висновку, що ефективність даного шляху значно посилюється, якщо при цьому враховуються такі вимоги: щоб виховна ефективність форм роботи зростала, вони повинні мати соціально корисне значення; у всі форми організації життєдіяльності має бути закладена мета ліквідації суперечності між індивідуальними і колективними потребами та інтересами; форми організації життєдіяльності учнів мають будуватися з урахуванням особливостей дитячого віку.

З проведених досліджень також можна підкреслити те, що інтелект не завжди є запорукою високої творчості, і навпаки.

Поради батькам

Джон Гален, один із найавторитетніших дослідників творчості, запропонував корисні поради батькам, які піклуються про інтелектуальний та творчий розвиток своїх дітей.

1. Підтримуйте здібності дитини до творчості. Проявляйте співчуття до ранніх невдач. Уникайте несхвальної оцінки творчих спроб дитини.

2. Будьте терплячими до дивних ідей, поважайте цікавість, запитання дитини. Намагайтеся відповідати на всі запитання, навіть якщо ви вважаєте їх дивними.

3. Час від часу залишайте дитину на самоті, дозволяйте їй, якщо вона того бажає, займатися своїми справами. Зайвий контроль може ускладнити творчість.

4. Допмагайте долати сумнів та розчарування, коли дитина лишається одна в процесі незрозумілого однолітками творчого пошуку. Нехай вона збереже творчий імпульс, знаходить нагороду в собі й менше хвилюється про своє визнання оточенням. Воно, може й не швидко, але прийде.

5. Поясніть, що на багато запитань не завжди можна відповісти однозначно. Для цього потрібен час і терпіння. Дитина має навчитися жити в інтелектуальному напруженні.

6. Допмагайте дитині цінити в собі творчу особистість. Однак її поведінка не повинна виходити за межі дозволеного.

7. Знаходьте слова підтримки для нових творчих починань дитини, уникайте критики першого досвіду, яким би невдалим він не був. Виявляйте симпатію, теплоту: дитина прагне творити не лише для себе, але й для того, хто її любить.

8. Допмагайте дитині стати «розумним авантюристом», інколи покладатися в пізнанні на ризик та інтуїцію.

9. Підтримуйте необхідну для творчості атмосферу, допомагаючи дитині уникнути суспільного несхвалення, долати негативну оцінку однолітків.

Поради вихователям

1. Постійно працюйте над вихованням почуттів дітей, особливо обдарованих — вразливих і чутливих до всього, що стосується їхнього «Я».

2. Допмагайте здібним дітям виробити адекватну «Я» – концепцію й самооцінку, розвивайте в них емпатію.

3. Забезпечуйте сприятливу емоційну атмосферу, адже дитина набуває емоційного досвіду, взаємодіючи з людьми.

4. Дотримуйтеся порядку й дисципліни: обдаровані діти, як і всі інші, мають знати межу допустимої поведінки.

5. Скеруйте енергію і творчість обдарованих дітей у потрібне русло, щоб їх праця приносила користь.

6. У роботі з обдарованими дітьми використовуйте дослідницький метод, це активізує їхню роботу.

7. Говоріть про здібності дітей, широко використовуйте метод самостійного набуття знань.

8. Привчайте обдарованих дітей працювати разом, це допоможе їм адаптуватися до соціальних умов.

9. Заохочуйте дітей – це стимулює їх.

10. Тісно співпрацюйте з батьками обдарованих дітей [2].

Крім розумового тренажера доцільним є використання тренінгових занять в роботі з обдарованими дітьми для розвитку їх творчих здібностей. Саме тренінгові заняття забезпечують ефективне використання різних педагогічних методів за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери та спрямовуються на сформування навичок і життєвих компетенцій. Тренінги формують вміння продуктивної взаємодії, актуалізують процес психологічної позитивної самоперебудови.

Список використаних джерел

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми / Г.В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – 240 с.
2. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології. Серія «Психол. інструментарій» / М. Бітянова. – К.: Главник, 2007. – 160 с.
3. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми / Н. Волчанова // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С.4-8.
4. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми / Е.Воронцова // Психолог. – 2006. – № 25-28. – 35 с.
5. Гудь М. Обдаровані діти / М.Гудь // Початкова освіта. – 2010. – № 39. – С.6.

In this article we discuss the theoretical aspects of junior pupils' abilities, their kinds, diagnostics and results of research of pupils' creativity and intellectual abilities. The comparison of results of creativity and intellect is conducted. Some advices concerning gifted children are given to parents and teachers. The study uses methods that allow making an effective investigation of creativity, intelligence of junior pupils, such as: research methodology of creative component – “Finish the drawing”(P.Torrens), method of determination of the mental development level (E.Zambatsiavychene), the determination of the imagination level

(O.M.Dyachenko), the determination of cognitive abilities and cognitive activity. The empirical research based on the above procedures allowed to define «speed», «flexibility», «originality», «elaboration» and the capacity for logical operations of junior pupils. We came to a conclusion that pupils with high intelligence are not always creatively gifted, and vice versa creatively gifted pupils does not always have a high level of intelligence. The article provides the basic theoretical principles of self-oriented research of creativity and intelligence. Main national and international scientists, who were engaged in this issue, are defined. The types of abilities and given practical advices to parents and teachers about gifted children were described.

Keywords: abilities, creativity, gifts, intellect.

Отримано: 16.01.2013 р.

УДК 159.9

Н.В.Тарасенко

Проблеми профілактики віктимної поведінки студентів

У статті аналізуються сфери сучасних віктимологічних досліджень. Акцентується увага на недостатній дослідженості проблеми попередження віктимізації поведінки осіб студентського віку. На підставі результатів теоретичного аналізу проблеми одним з напрямів профілактики їх віктимної поведінки виділено оволодіння студентами адаптивними поведінковими стратегіями подолання (копінг-стратегіями). Зауважується на недостатній дослідженості характеру впливу застосування різних копінг-стратегій на рівень схильності студентів до віктимної поведінки. Наводяться дані пілотного емпіричного дослідження, котрі підтверджують наявність означеного зв'язку, а також необхідність подальших досліджень.

Ключові слова: віктимологія, віктимна поведінка, копінг-стратегії.

В статье анализируются сферы виктимологических исследований. Акцентируется внимание на недостаточной исследованности проблемы предупреждения виктимизации поведения лиц студенческого возраста.